

BETWEEN SCHOOL AND MEDRESE: RESEARCH ON THE EDUCATIONAL PREFERENCES OF MEDRESE STUDENTS

Nurettin Beltekin^{*1} *Abdurrahman Kardaş*¹

¹Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, 47100, Mardin, Turkey

²Batman Milli Eğitim Müdürlüğü, 72100, Batman, Türkiye

*nbeltekin@yahoo.com

This research is a study made regarding the educational choices of students who receive education in madrasahs, which are traditional education organizations named as Oriental/Kurdish Madrasahs that still exist in East Anatolian and South-East Anatolian regions. Research universe consists of 2000 students studying in 30 madrasahs of Batman province. In our research, a scale was used about madrasahs, demographic specifications of the students educated in madrasahs, factors affecting them to choose madrasah, their views on education given in madrasah, the reason why the students attend the schools connected to the Ministry of National Education as well and plans of the students about the future. SPSS program and analysis were made in resolution of the scale data. Research results show that although not connected to a government agency, in madrasahs which is strong in religion, social and cultural areas in our region, maintained their presence in the historical process and learning Islamic sciences is the most effective factor for choosing the madrasahs by students. Although there is no distinction between men and women about science learning, less opportunity has been provided to women's advancement in science. With this research a survey was administered to women studying in madrasahs for the first time.

Key words: Medrese, School, Student Preferences

OKUL VE MEDRESE ARASINDA: MEDRESE ÖĞRENCİLERİNİN EĞİTİMSSEL TERCİHLERİNE İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

Bu araştırma Doğu-Güneydoğu Anadolu bölgelerinde varlıklarını sürdüren ve Şark/Kürt Medreseleri olarak adlandırılan geleneksel eğitim kurumları olan medreselerde öğrenim gören öğrencilerin eğitimsel tercihleri üzerine yapılan bir çalışmadır. Araştırma evrenini Batman ilinde 30 medresede öğrenim gören 2000 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada medreseler ve medreselerde öğrenim gören öğrencilerin eğitimsel tercihlerinin yanında demografik özellikleri, medreseyi tercih etmelerinde etkili olan faktörler, öğrencilerin medreselerde verilen eğitime ilişkin görüşleri, öğrencilerin aynı zamanda Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullara devam etmelerinde etkili olan faktörler ve öğrencilerin geleceğe ilişkin planları ile ilgili bir ölçek uygulanmıştır. Ölçek verilerinin çözümlenmesinde SPSS programı ile analizler yapılmıştır. Araştırma sonucunda tarihi süreç içerisinde varlıklarını devam ettiren ve resmi bir kuruma bağlı olmamalarına rağmen bölgemizde dini, sosyal ve kültürel alanda etkinliği olan medreselere öğrencilerinin görüşlerine göre medreseyi tercih etmelerinde etkili olan faktörlerin başında İslami ilimleri öğrenmek gelmektedir. İlim öğrenmenin erkek ve kadın için ayırım yapımamasına rağmen kadınların ilimde ilerlemelerine fazla bir olanak sağlanmamıştır. Bu araştırmamızda ilk defa medreselerde öğrenim gören kadınlara anket uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Medrese, Okul, Öğrenci Tercihleri

1. Giriş

Müslüman dünyanın eğitim kurumları olan medreseler Selçuklular döneminde kurumsallaşmıştır. Kuşkusuz müslüman dünyada eğitim bu tarihten daha eskidir. Bununla beraber Selçuklular döneminde ortaya çıkan bazı dini ve siyasi tehditler karşısında toplumsal bilincin arttırılması bu kurumsallaşmanın dinamiği olmuştur[1]. Medreseler sözkonusu işlevinin yansıra ilim adamı ve bürokrat yetiştirme işlevi medreselere ilgiyi arttırmıştır[2]. Bu dönemde eğitim yaygın halden örgün hale gelmiştir. Selçuklulardan sonra Eyyubiler, Memluklular, Osmanlılar hatta Babürlüler ve Mağrib ülkeleri medreselerini yeniden şekillendirmiştir[3]. Osmanlı'nın yükselmesiyle beraber Medreseler ülke sathına yayılarak en parlak dönemini yaşamıştır[4]. Bölgemizde bulunan medreselerde resmi sistemde Osmanlı genel medrese sisteminin bir parçası olmasına rağmen özgünlüğüyle, yani Nizâmiye medrese sistemini daha yakın düzeyde sürdürmesi ile bugüne kadar gelmiştir[5]. Eyyubiler ve Beylikler dönemlerinde varlıklarını sürdüren medreseler 15. yüzyılın sonlarında ve 16. yüzyılda bölgemizin tarihini etkileyen Çaldıran Savaşıyla da Mevlânâ İdris-i Bitlisi'nin çabalarıyla Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında olan Kürt Mirlikleri yönetimi altında eğitim öğretim faaliyetlerini yerine getirmiştir[6,7].

Osmanlı yönetimi, 1839 tarihinde yayınlanan Tanzimat Fermanının getirdiği yeni düzenlemelerle Kürt Mirlerinin tasfiye etmiştir[8]. Bu tasfiye ile birlikte eğitim kurumları himayesiz kalmıştır. Sonraki

dönemlerde bölgede hakim olan Nakşibendi Şeyhleri medreseleri yeniden şekillendirerek devam ettirmişlerdir[9]. Bu dönemde yaşanan bu siyasi olaylarla Osmanlılarda Tanzimat dönemine kadar medreselerdeki bozulmaya son vermek için resmi alanda bazı ıslahat çalışmaları aynı zamana denk gelmektedir. Medreselerin Osmanlı devletinde ıslahı için II. Meşrutiyet dönemi dönüm noktasıdır. Bu dönemde ıslah konusunda, çok daha bilinçli yaklaşmış ve önemli değişiklikler öngörülmüştür. Ancak medreselerdeki eğitim öğretim alanındaki bozulma devam etmiş ve bu kurumlar zamanla asıl amaçlarının dışına çıkarak göstermelik eğitim faaliyeti yürütülen yerler haline gelmiştir[9]. Tanzimat döneminden sonra medreseler din görevlisi yetiştirmek amacıyla varlığını sürdürmüştür. Mezun olan öğrenciler imamlık, vaizlik, müftülük, medrese hocalığı, kadılık gibi alanlarda istihdam edilmiştir[10]. 1924 yılında medreselerin kapatılması sonra halkın ilgisi ülke genelinde istihdam sağladığından dolayı resmi okullara olmuştur. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Medreselerine halkın ilgisi farklı yollarla bugüne kadar devam etmiştir.

Osmanlı Devletinden Türkiye Cumhuriyetine geçen mektep ve medreselerin tamamı Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla Milli Eğitim Bakanlığına devredilmiştir. Ülkemizin eğitim sistemini şekillendiren en önemli olgu bu değişiklik olmasına rağmen kanun maddelerinde kapatılma olmamasına rağmen 11 Mart 1924 tarihinde Maarif Bakanı Hüseyin Vasıf (Çınar) genelgesiyle medreseler kapatılmıştır[11]. Eğitim tarihi açısından incelendiğinde Selçuklular hatta İslam'ın ilk dönemlerinden izler taşıyan medreseler dini bir kimlik olarak algılanmaktadır. Fakat İslam tarihinde başlangıçtan günümüze kadar tek bir tip medrese olmamıştır. İçinde var olduğu toplumdan izler taşımış ve bağlı olduğu devletlerin içinde şekillenmiştir. Bölgemizde varlıklarını devam ettiren medreselerimizin hem Osmanlı hem de Osmanlı'dan önceki devletler olan Eyyubiler, Selçuklular, Kürt Mirlikleri ve Abbasiler'den izler taşımaktadır.

Cumhuriyet döneminde medreselerin resmen kapatılmasıyla, bu kurumlar resmen sona ermiş, ancak özel faaliyet olarak çeşitli biçimlerde günümüze kadar devam etmiştir. Resmi bir medrese eğitim sistemi olmamakla birlikte, dini eğitim temelli yapılan bazı çalışmalar da, klasik medrese eğitimi yaşatılmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmaların kalitesi, niteliği, verimliliği, elde edilen sonuçları üzerinde kapsamlı çalışmalar bulunmamaktadır[12]. Cumhuriyet kurumlarının bölgeye geç gelmesi devletin kısmen zayıf yapılanmasından dolayı medreseler halk zemininde iyice yerleşmesiyle bölge halkı hem maddi hem de manevi olarak bu kurumları desteklemiş ve öğrencisiz bırakmamıştır. Bölgede her ailede mutlaka medreseye devam eden bir öğrenci olmuştur. Bu anlayış geleneksel ailelerde hala devam ederken son yıllarda resmi kurumlarda beklediği eğitimi alamayan öğrenciler de devam etmektedir. Kısmen toplumda karşı karşıya geldiğimiz ve bu kurumlarda okumuş veya okumaya devam eden öğrencilerin amaçları İslami ilimleri doğru bir şekilde öğrenmektir[13].

Bu araştırmanın mihenk taşıını oluşturan Doğu-Güneydoğu, Kürt veya Şark Medreseleri olarak adlandırılan bu müesseselerin sosyolojik, tarihi, eğitim ve öğrencilerin görüşleri açısından incelenmemesi büyük bir eksikliktir. Medreseler, kapatılmalarından günümüze kadar olan süreç içerisinde toplumun bir parçası olarak sosyal anlamda varlığını sürdürmüştür. Ama 1990'lı yıllarda bölgemizde yaşanan siyasi kargaşalar ve 28 Şubat Kararlarıyla zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılmasıyla yaşanan çalkantılar medreselere baskı getirmişse bile son yıllarda başta üniversiteler olmak üzere devlet tarafından resmi olarak fark edilmiştir. Buna rağmen günümüze kadar kapatılan ama varlıklarını devam ettiren medreselerin eğitim metotlarını, nasıl bir yapıda olduklarını, toplumsal yaşamdaki rollerini, bölge

halkının neden bu kurumlara ilgi gösterdiğini ve özellikle öğrencilerin bu kurumlara ilgisinin araştırılmaması önemli bir problemdir. Son yıllarda üniversitelerin sempozyumlar düzenleyerek bu kurumların varlıklarının devam ettiğini bilim dünyasına göstermiştir. Ama özellikle medreselerin günümüze kadar olan süreci açıklanırken bölgemizdeki medreselerin tarihi süreç içerisindeki durumları, eğitim programları ve işlevleri ile ilgili yeteri kadar incelenmediği görülmektedir.

Medreselerin varlıklarını sürdürdüğü günümüzde öğrencilerin bu kurumlara olan ilgisi ve eğitimsel tercihi araştırmanın temel problemidir. Öğrencilerin dini eğitim veren okullar dahil her tür ve düzeyde eğitim veren okulların yaygınlaştığı bir zamanda medreseleri tercih etmelerine neden olan faktörlerin analizi bir gerekliliktir.

Bu araştırmanın amacı, resmi eğitim kurumlarında din eğitimi ve öğretimi olmasına rağmen medreselerde öğrenim gören medrese öğrencilerinin eğitimsel tercihlerini belirlemektir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli; bir grubun belirli özelliklerini belirlemek için verilerin toplanmasını amaçlayan çalışmalardır. Eğitim alanındaki araştırmada, en yaygın betimsel yöntem tarama çalışmasıdır[14]. Genel tarama modeli, çok sayıda bireyden oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir. Bu çalışmada evrenin tümü değil de örneklem belirlemek yoluyla tarama yapılmıştır[15].

2.2. Araştırmanın Evreni

Araştırmanın evrenini, 2014-2015 yıllarında Batman ilinde faaliyet gösteren geleneksel eğitim kurumları olan 30 medresede öğrenim gören 2000 öğrenci oluşturmaktadır

2.3. Araştırmanın Örneklemi

Örneklem olarak ise Batman ilindeki medreseler seçilmiştir. Batman’da geleneksel olarak eğitim veren kurum sayısı 30’dur. Medreselerin öğrenci sayıları ve nerede oldukları Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6. Batman İlinde Faaliyet Gösteren Medreseler ve Öğrenci Sayıları

	Yeri	Erk ek	Erk ek Öğrenci	Ka dın	Ka dın Öğrenci	Topl am Sayısı	Topl am Öğrenci
1	Batma	18	127	3	90	21	1360
n			0				
2	Beşiri	3	250	1	30	4	280
3	Kozlu	2	180	-	-	2	180
k							
4	Sason	2	120	-	-	2	120
5	Gercüş	1	60	-	-	1	60
	TOPL	26	188	4	120	30	2000
AM			0				

Bu sayıların Batman'da eğitim yapan kurumları ve öğrencileri temsil ettiği kabul edilmiştir. Evreni temsil edecek medreselerin seçiminde 2014-2015 yılları arasında Batman il, ilçe merkez ve kırsalda faaliyette olan medreselerden ağırlığına göre eleman seçiminin yapıldığı 'Seçkisiz Örnekleme' metodu (Büyüköztürk vd., 2013: 85) ile medrese örnekleri seçilmiştir. Ölçeklerin kullanılacağı medrese öğrencileri seçilirken 'maksimum çeşitlilik örnekleme' (Büyüköztürk vd., 2013: 90) ile şu hususlara dikkat edilmiştir:

1. Medreselerin faaliyette olan Batman İl Merkezi ve ilçelerinden her birinden,
2. Batman il ve ilçelerinin hem kent, hem de kırsal medreselerinden,
3. Resmi anlamda Kuran kursu ve sivil toplum bünyesinde faaliyet gösteren medreselerden öğrenciler alınmıştır

Tablo 7. Evrenden Örnekleme Alınırken Asgari Öğrenci Sayısı

	Evrendeki Birey Sayısı (N)	Tabaka Ağırlığı (aj=n/N)	Her Tabakadan	
			Asgari Örnekleme (nj=aj*n)	Alınacak Alınan Sayısı Örnekleme Sayısı
Merkez	1360	0,68	219	223
Kozluk	180	0,09	29	60
Beşiri	280	0,14	45	60
Gercüş	60	0,03	10	20
Sason	120	0,06	19	40
Hasankeyf	0	0,00	0,00	0,00
Toplam	2000		322,00	403

2.4. Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Batman'daki medrese öğrencilerinin eğitimsel tercihlerini belirlemek amacıyla Bala'nın (2012) geliştirdiği ölçek kullanılmıştır. Bunun için belirtilen araştırmacıya ulaşılarak gerekli izin alınmıştır. Ancak araştırmada veri toplama aracının geçerlik ve güvenilirliği ilgili kişi tarafından belirlendiği için yeterli görülmesi olup uzman görüşü ile sınırlı tutulmuştur. Bu ölçeğin bu araştırmada kullanılması ile ilgili akademisyenlerin görüşleri alındıktan sonra medrese öğrencilerine uygulanmıştır. Veri toplama aracı olarak kullanılan anket, medreselerde öğrenim gören öğrencilerin eğitimsel tercihlerine ilişkin görüşlerini yansıtacak niteliktedir. Anketin geçerliliği ve güvenilirliği önceden belirlendiği için tekrar güvenilirlik değerlerine bakılmamıştır. Araştırma daha önce hazırlanan ve izin alınan ölçek uygulanarak gerçekleştirilmiştir (Ek 1). Bunun yanında Batman ilinde medresede okuyan tüm kadınlara (120 öğrenci) anket uygulanarak kendini örnekleyen evreni oluşturmuştur.

Örneklem alanını oluşturan Batman İl Merkezi başta olmak üzere medresesi olan Kozluk, Sason, Beşiri ve Gercüş ilçelerindeki tüm medreselere ulaşılmış ve medresede öğrenim gören öğrencilerin 500'üne ulaşılmış geçerli anket sayısı 403 olmuştur. Bunlardan 283'ü erkek 120 ise kadınlardan oluşmuştur. Medrese öğrencilerine uygulanan ankette yer alan sorulara öğrenciler samimi ve doğru cevap vermişlerdir. Araştırma verilerinin analizinde kullanılan istatistik geçerli ve güvenilirlerdir.

2.5. Verilerin Analizi

Öğrencilere uygulanan anketlerden elde edilen veriler ise; her bir soru için, verilen cevaplarda ortaya çıkan frekans ve yüzdeleri dikkate alınarak belli değişkenler değerlendirilmiş ve gerekli görülen yerlerde bu değişkenler arasındaki ilişkilere yer verilmiştir.

3. Bulgular Ve Yorum

Medresede öğrenim gören öğrencilerin isteklilik durumları medresede verilen eğitime ilişkin bulgular frekans ve yüzde ile Tablo 16'da gösterilmiştir

Tablo 16. Medrese Öğrencilerinin Medrese Eğitimine İlişkin Dağılımı

	Erkekler		Kadınlar		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Evet	258	91,2	117	97,5	375	93,1
Hayır	25	8,8	3	2,5	28	6,9
Toplam	283	100,0	120	100,0	403	100,0

Medresede öğrenim gören öğrencilerin bu eğitime ilişkin istekleri verileri incelendiğinde öğrencilerin % 93.1 (375)'i kendi istekleri ile medreseye geldikleri görülmektedir. Böyle bir eğitimi isteği dışında sürdürmek hem öğrenci hem de ders veren seydalar "hocalar" için mümkün görülmemektedir. Medresede öğretilen derslerin ağırlığı, yeni bir dilin grameri ile öğrenilmesi ve bu dilde ders görmek ancak öğrencinin isteği ile mümkündür. Bunun yanında öğrencilerin medreseye kendi istekleri dışında % 6.9 (28)'i gelmektedirler. Bu oran her ne kadar düşük bir oran ise anlamlı bir orandır. Bu durum ailelerin isteği ile açıklanmaktadır. Bölgemizde medreselere dini hassasiyetten kaynaklanan duyarlılık hala devam etmektedir. Bu duyarlılık öğrencilerin istememesine rağmen ailenin isteğini yerine getirmesi ile sonuçlanmaktadır.

Türkçe'ye uyarlanarak kullanıma sunulan çevreye yönelik tutum ve bilgi ölçeğinin bu çalışmada 379 kişinin katıldığı 24 soruluk anketin Cronbach alfa güvenirlik katsayısı $\alpha=0,875$ olarak hesaplanmıştır[15].

Öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarının belirlenmesi için verdikleri cevapların betimsel istatistik sonuçları; tüm örnekleme ait çevre tutumu puanlarının frekans, yüzde ve ortalama değerleri Tablo 2'de sunulmuştur. Buna göre öğrencilerin en düşük tutum ortalamasına sahip oldukları konuların savunuculuk, bilinç oluşturma ya da başka bir ifade ile harekete geçme konusunda olduğu görülmektedir (Madde 3, $X=3,06$; Madde 5, $X=3,16$; Madde 4=3,29). En yüksek tutum ortalamasına sahip olunan konular ise sıra ile enerji (Madde 2= 4,04; Madde 8=4,43; Madde 17= 4,10; Madde 23= 4,00) ve su tasarrufu (Madde 7= 4,40; Madde 18=4,16) olarak belirlenmiştir. 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin her madde için verdikleri cevapların ortalamaları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Sınıflar Arasında Tutum Maddelerine Ait Ortalama Değerleri

Madde Numarası	7.Sınıflar		8. Sınıflar	
	N	\bar{X}	N	\bar{X}
T1	204	3,71	175	3,49
T2	204	4,03	175	4,03
T3	204	3,09	175	3,03
T4	203	3,31	175	3,27
T5	204	3,28	175	3,03

T6	204	4,12	175	3,77
T7	204	4,48	175	4,30
T8	204	4,46	175	4,39
T9	204	3,53	175	3,49
T10	203	3,70	175	3,52
T11	203	4,40	175	4,31
T12	203	3,58	175	3,19
T13	203	3,39	175	3,30
T14	204	3,64	175	3,69
T15	203	4,12	175	4,11
T16	203	3,92	175	3,62
T17	203	4,10	175	4,09
T18	203	4,10	175	4,23
T19	203	4,22	175	4,18
T20	203	4,14	175	4,27
T21	203	3,38	175	3,34
T22	203	3,89	175	3,71
T23	203	4,01	175	3,97
T24	204	3,97	175	3,93

Tablo 3’de sınıfların çevre tutum maddeleriyle ilgili ortalamalarının birbirine yakın olduğu görülmektedir. 6, 12, 16 numaralı maddelerde sınıflar arasında anlamlı farklılığın olduğu belirlenmiştir. Çevre sorunlarına nasıl yardım edebileceği le ilgili ailesiyle konuşma konusunda (madde 6) 8. sınıf öğrencilerinin (n=175) ortalaması 3,77 iken 7. sınıf öğrencilerinin (n=204) ortalaması 4,12 olarak belirlenmiştir ve aradaki fark $p=0,05$ düzeyde anlamlı bulunmuştur [$t(379)=2,972$; $p=0,003$]. Geri dönüşüm için evinde atık nesnelere ayrıştırılması konusunda (madde 12) 8. sınıf öğrencilerinin (n=175) ortalaması 3,19 iken 7. sınıf öğrencilerinin (n=203) ortalaması 3,58 olarak belirlenmiştir ve aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur [$t(378)=3,140$; $p=0,002$]. Hayvanlar üzerinde ürünlerini deneyen kuruluşlara kızma konusunda (madde 16) 8. sınıf öğrencilerinin (n=175) ortalaması 3,62 iken 7. sınıf öğrencilerinin (n=203) ortalaması 3,92 olarak belirlenmiştir ve bu fark $p=0,021$ düzeyde anlamlı bulunmuştur [$t(378)=2,313$; $p=0,021$]. 7. ve 8. sınıflar için toplam tutum puanı karşılaştırılması ilişkisiz örneklem t-testi ile yapılmış sonuçlar Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Sınıflar Arasında Çevre Tutumuna Ait Toplam Puanların Karşılaştırılması

Grup	N	\bar{X}	S	t	sd	p
7. Sınıf	204	92,28	15,66	1,256	377	0,21
8. Sınıf	175	90,26	15,51			

Tablo 4 incelendiğinde 7. sınıfın ortalaması 92,28 iken 8. sınıf ortalaması 90,26 olarak belirlenmiştir. 7 ve 8. sınıflar arasında ortalamalar bakımından anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir [$t(379)=1,256$; $p>0,05$]. Ayrıca öğrencilerin yaşları karşılaştırmasında da (Tablo 5) anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir [$t(378)=-1878$; $p>0,05$]

Tablo 5. Çevre Tutumuna Ait Toplam Puanların Doğum Yılları ile Karşılaştırılması

Grup	N	\bar{X}	S	t	sd	p
2002	169	89,86	15,59	-1,878	343	0,061
2003	176	93,02	15,65			

Kız ve erkek öğrencilerin çevre tutumuna ait toplam puanlarının cinsiyete göre karşılaştırılması tablo 5’ de verilmiştir.

Tablo 6. Çevre Tutumuna Ait Toplam Puanların Cinsiyete ile Karşılaştırılması

Grup	N	\bar{X}	S	t	sd	p
Kız	204	93,21	14,73	2,534	377	0,012
Erkek	175	89,17	16,34			

Tablo 6 incelendiğinde kız öğrencilerin ortalaması 93,21 iken erkek öğrencilerin ortalaması 89,17 olarak belirlenmiştir. Kız ve erkek öğrencilerin çevre tutum puanları arasında ortalamalar bakımından anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir [t(379)=2,537; p=0,012]. Kız öğrencilerin çevrelerine duyarlılıklarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Ebeveynlerin eğitim ve mesleki durumlarının (Tablo 7) ortalama çevre tutum puanlarına etkisi incelendiğinde, ankete katılan öğrencilerin annelerinin %94,5 (358) gibi büyük bir oran ile ev hanımı oldukları görülmektedir. Annenin eğitim ve mesleki durumu ile toplam çevre tutum puanı arasında anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir. Benzer şekilde ortalama tutum puanları babanın eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Ancak babanın meslek durumu incelendiğinde çalışmayan babaların çocuklarının ortalama tutum puanlarının çalışan babaların çocuklarına göre oldukça düşük (82,92) olduğu görülmektedir. En yüksek tutum puanları ise sıra ile serbest meslek ile kendi işini yürüten (93,19; p=0,005) ve kamu personeli (92,40; p=0,017) olan babaların çocuklarında gözlenmiştir. aradaki bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 7. Çevre Tutumuna Ait Toplam Puanların Ebeveynlerin Eğitim ve Mesleki Durumları ile Karşılaştırılması

	Yok	İlkokul	Ortaokul	Lise	Üniversite
Anne % (f)	29,3 (111)	27,7 (105)	27,2 (103)	12,7 (48)	3,2 (12)
Ort-	88,60±16,5	92,69±15,0	93,58±15,00	89,73±15,45	92,25±15,19
Eğitim Durumu	3	7	a	a	a
Ort±Std Sap.	a	a			
Baba % (f)	8,7 (33)	16,1 (61)	24,0 (91)	28,5 (108)	22,7 (86)
Ort-	85,91±14,0	94,66±13,5	90,40±17,68	92,07±14,60	91,16±16,06
Tutum	9	4	a	a	a
Ort±Std Sap.	a	a			
	Ev hanımı	Kamu	Emekli	Serbest	Özel
Anne % (f)	94,5 (358)	3,2 (12)	---	0,8 (3)	1,5 (6)

Mesleki Durum	Ort-Tutum	91,67±15,6	81,00±13,3	----	93,66±15,70	91,50±13,11
	Ort±Std Sap.	a	a		a	a
	Baba % (f)	9,0 (34)	29,3 (111)	5,0 (19)	41,7 (158)	15,0 (57)
	Ort-Tutum	82,97±16,6	92,40±15,4	90,63±13,66	93,19±15,18	89,40±15,85
	Ort±Std Sap.	a	b	ab	b	ab

a ve b harfleri $p < 0,05$ düzeyinde farkı göstermek için kullanılmıştır.

Çalışmaya katılan okullar arasındaki ortalama tutum puanlarının değerlendirilmesi Tablo 8 ile sunulmuştur.

Tablo 8. Çevre Tutumuna Ait Toplam Puanların Okullar Arasında Karşılaştırılması

		OKULLAR			
		1	2	3	4
Katılım Oranı % (f)		33,0 (125)	9,5 (36)	28,5 (108)	29,0 (110)
Ort.-Tutum Puanı		90,23	± 84,83 ± 17,99	91,08 ± 13,76	94,99 ± 13,25
Ort ± Std. Sapma		17,53	a	ab	b

Sonuçlara bakıldığında Özel Okulun öğrencilerinde ortalama tutum puanları oldukça düşük ve standart sapma da yüksektir. Okulun öğrencileri bölgeye dışardan gelen, gelmek zorunda kalan bireylerdir. Alışmak durumunda oldukça içinde yaşadıkları çevreye karşı sağlıklı bir tutum geliştirememiş olabilirler, ayrıca standart sapmadaki geniş aralık öğrencilerin büyük bir kısmının ankete odaklanmadığının bir göstergesi olabilir. Orta düzeyli sosyoekonomik çevreye ait olduğu düşünülen 4. nolu okulda tutum puanı oldukça yüksek, standart sapma da diğerlerine göre düşüktür. Öğrenciler arasında oldukça homojen bir dağılım olduğunu söyleyebiliriz. Doğum yerleri karşılaştırıldığında neredeyse tamamının ilçe nüfusuna kayıtlı olduğu görülmüştür.

3.1. Medrese Öğrencilerinin Medresede Okuma Amacı

Medresede öğrenim gören öğrencilerin medreseyi okuma amacına ilişkin bulgular frekans ve yüzde ile Tablo 17’de gösterilmiştir.

Tablo 17. Medrese Öğrencilerinin Medresede Okuma Amacına İlişkin Dağılım

	Erkekler		Kadınlar		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Kendimi geliştirmek	35	12,4	11	9,2	46	11,4
İslami ilimleri öğrenmek	231	81,6	93	77,5	324	80,4
Ticaret ve iş hayatı	5	1,8	2	1,7	7	1,7
Eğitime resmi okulda devam etmek	5	1,8	3	2,5	8	2,0
Diğer	7	2,5	11	9,2	18	4,5
Toplam	283	100,0	120	100,0	403	100,0

Medresede öğrenim gören öğrencilerin medreseyi okuma amacına ilişkin verilere bakıldığında erkeklerin % 12.4 (35)’i “kendimi geliştirmek”, % 81.6 (231)’i “İslami İlimleri Öğrenmek”, % 1.8 (5)’i “ticaret ve iş hayatı” ve % 2.5 (7)’si diğer cevabı verdiği görülmektedir. Medreseye devam eden kadınların % 9.2 (11)’i “kendimi geliştirmek”, % 77.5 (93)’i “İslami İlimleri Öğrenmek”, % 1.7 (2)’si “ticaret ve iş hayatı”, % 2.5 (3)’i “ticaret ve iş hayatı” ve % 2.5 (11)’i diğer amaçlarla öğrenim gördüklerini belirtmişlerdir. Bu verilere göre medrese eğitimi almak isteyen öğrencilerin ilk amacının “İslami İlimleri Öğrenmek” olduğu görülmektedir. Bu amaç medreselerin günümüze kadar ulaşmasında etkili olan İslami ilimleri öğrenme hassasiyetleri ile örtüşmektedir.

Medrese öğrencilerinin medresede okuma amacına cevap veren öğrencilerden % 1.7 (7)’si ticaret ve iş hayatı, % 2 (8)’i ‘eğitime resmi okulda devam etmek’ % 4.5 (18) öğrenci ‘diğer’ amacıyla okuduklarını belirtmişlerdir. Bu oran toplamda anlamlı bir orandır. Bu oran Tablo 16’daki medreseye isteğiyle gelmeyen % 6.9 (20) öğrenci ile ilişkilendirilebilir. Kendi istekleri dışında medreseye gelen öğrenciler süreç içerisinde hedeflerini gerçekleştireceklerini göstermektedir

3.2. Medresede Öğrenim Gören Öğrencilerin Ailelerinde Medrese Geleneği

Medresede öğrenim gören öğrencilerin ailelerinde medrese geleneğine ilişkin bulgular frekans ve yüzde ile Tablo 18’de gösterilmiştir.

Tablo 18. Medrese Öğrenci Ailelerinde Medrese Geleneğinin Varlığına İlişkin Dağılım

	Erkekler		Kadınlar		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Evet	120	42,4	77	64,2	197	48,9
Hayır	163	57,6	43	35,8	206	51,1
Toplam	283	100,0	120	100,0	403	100,0

Medresede öğrenim gören öğrencilerin ailelerinde medrese geleneği verilerine baktığında erkeklerin % 42,4 (120)'si ve kadınların % 64,2 (77)'sinin ailesinde medrese okuyan birilerinin olduğu görülmektedir. Erkek oranlarının Bala'nın (2012) çalışmasıyla çok yakın olduğu görülmektedir. Bu verilere göre öğrencilerin ailelerinde medrese geleneği hemen hemen eşittir. Kadın öğrencilerin ailelerinde medrese geleneği oranı erkek öğrencilerinden daha yüksektir. Bu durum toplum içerisinde dini hassasiyetlere sahip ailelerin toplumsal değişime uygun olarak kadınları okutma isteğinden kaynaklanmış olabilir. Bu veriler ışığında öğrencilerin ciddi bir kısmının ailenin yönlendirmesi veya ailedeki bireylerden etkilenmesinden dolayı medreselere geldikleri söylenebilir.

3.3. Medrese Öğrencilerinin Medreseyi Tercih Etmelerinde Çevre Faktörü

Medresede öğrenim gören öğrencilerin medreseyi tercih etmelerinde çevre faktörüne ilişkin bulgular frekans ve yüzde ile Tablo 19'da gösterilmiştir.

Tablo 19. Medreseyi Kimin Tavsiye Ettiğine İlişkin Dağılım

	Erkekler		Kadınlar		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Ailem	207	73,1	90	75,0	297	73,7
Akrabam	44	15,5	9	7,5	53	13,2
Mahalle İmamı	19	6,7	3	2,5	22	5,5
Öğretmen	8	2,8	1	,8	9	2,2
Diğer	5	1,8	17	14,2	22	5,5
Toplam	283	100,0	120	100,0	403	100,0

Medresede öğrenim gören öğrencilerin medreseyi tercih etmelerinde kimin tavsiye ettiğine ilişkin verilere bakıldığında medrese öğrencilerinin % 73,7 (297)'si ailesi, % 13,2 (53)'i akraba, % 5,5 (22)'si mahalle imamı ve % 2,2 (9)'ı öğretmenlerin etkili olduğu görülmektedir. Bu bulgular Bala'nın (2012) araştırması ile örtüşmektedir. Bu verilere göre öğrencilerin büyük bir kısmı ailelerin yönlendirme ve tavsiyeleri sonucu medreseye gelmişlerdir. Öğrenci ailelerinin şehirde yaşamalarına rağmen hala geleneksel yapılarını korudukları görülmektedir. Bu durum öğrencilerin eğitimsel tercihlerinde aile ve akrabalarının hala etkisinde olduğunu göstermektedir.

3.4. Medrese Öğrencilerinin Medreseyi Tercih Etme Gerekçesi

Medresede öğrenim gören öğrencilerin medreseyi tercih etme gerekçelerine ilişkin bulgular frekans ve yüzde ile Tablo 20’de gösterilmiştir.

Tablo 20. Medrese Öğrencilerinin Medreseyi Tercih Etme Gerekçesine İlişkin Dağılım

	Erkekler		Kadınlar		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Evime Yakın	21	7,4	5	4,2	26	6,5
Eğitimin Niteliği	218	77,0	87	72,5	305	75,7
Seydası İçin	28	9,9	7	5,8	35	8,7
Ekonomik Koşulları	1	,4	0	0	1	,2
Diğer	15	5,3	21	17,5	36	8,9
Toplam	283	100,0	120	100,0	403	100,0

Medresede öğrenim gören öğrencilerin öğrenim gördükleri medreseyi tercih etme gerekçelerine baktığında medrese öğrencilerinden % 6.4 (26)’sı evime yakın, % 75.7 (305)’i eğitimin niteliği, % 8.7 (35)’i Seyda’sı için ve % 8.9 (36)’sı diğer sebeplerden dolayı tercih ettikleri görülmektedir. Bu veriler erkek ve kadınlarda birbirine yakın görülmektedir. Öğrencilerin büyük bir kısmının % 75,7 “eğitimin niteliği” nedeninden dolayı medreseyi tercih ettikleri görülmektedir. Bu durum öğrencilerin medreseyi tercih ederken daha iyi bir eğitim almak istedikleri ile açıklanabilmektedir. Bu verileri destekler nitelikte medrese öğrencilerin daha önce farklı bir medresede okuma durumlarına ilişkin bulgular frekans ve yüzde ile Tablo 21’de gösterilmiştir.

Tablo 21. Medrese Öğrencilerinin Daha Önce Farklı Bir Medresede Okumasına İlişkin Dağılım

	Erkekler		Kadınlar		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Evet	124	43,8	34	28,3	158	39,2
Hayır	159	56,2	86	71,7	245	60,8
Toplam	283	100,0	120	100,0	403	100,0

Medrese öğrencilerinin daha farklı bir medresede öğrenim görme durumlarına bakıldığında erkek öğrencilerin % 43.8 (124)’i ve kadın öğrencilerin % 28.3 (34)’i öğrenim gördükleri medreseden önce de başka bir medresede devam ettikleri görülmektedir. Bu durum medrese öğrencilerinin % 39.2 (158)’i şimdi öğrenim gördükleri medreseden önce de medreseye gittikleri ve medrese değiştirdikleri görülmektedir.

3.5. Medrese Öğrencilerinin Medreseyi Tercihlerinde Resmi Eğitim Kurumlarının Yeterliliği

Medresede öğrenim gören öğrencilerin medreseyi tercih etmelerinde resmi eğitim sisteminin yeterliliğine ilişkin bulgular frekans ve yüzde ile Tablo 22’de gösterilmiştir.

Tablo 22. Medreseyi Tercih Etme Gerekçesinde Resmi Eğitim Kurumlarının Yeterliliğine İlişkin Dağılımı

	Erkekler		Kadınlar		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Evet	154	54,4	30	25,0	184	45,7
Hayır	129	45,6	90	75,0	219	54,3
Toplam	283	100,0	120	100,0	403	100,0

Medresede öğrenim gören öğrencilerin medreseyi tercih etmelerinde resmi eğitim sisteminin yeterliliğine ilişkin algılarına bakıldığında erkek öğrencilerin % 54.4 (154)’i resmi eğitim sistemini yeterli bulmaktadır. Kadın öğrencilerin ise % 25 (30)’ı eğitim sisteminin yeterli görmektedir. Bu bulgular medreseye gelen öğrencilerin büyük bir kısmının resmi eğitim sistemini yeterli görmediğini göstermektedir. Cumhuriyet ilanından sonra bölgemizdeki muhafazakâr ailelerin uzun yıllar resmi eğitim sistemini tamamen kabul etmediği bilinen bir gerçektir. Özellikle tepki olarak belli bir dönem kız çocukları okullara gönderilmemiştir. Kız öğrencilerin imam hatip liselerine gönderilmeleri ailelerin bakış açısını değiştirmiştir. Ama resmi eğitim kurumlarının yeterlilik oranlarının şimdiki öğrenciler arasında artmış olduğu eğitim sistemine bakış açısının değişmesini göstermektedir. Erkek öğrenciler ve kadın öğrenciler arasında bariz bir fark olduğu görülmektedir. Bu durum kadınların toplumsal resmi eğitim sistemine bakış açısının hala değişmediği olarak ifade edilebilir. Özellikle uzun yıllar başörtüsü ve erkek öğrencilerle aynı okula gitmeme gerekçeleri yüzünden kadınlar resmi eğitim kurumlarını hala yetersiz gördükleri söylenebilir.

3.6. Medreseyi Tercih Etmede Diyanet İşleri Başkanlığının İşlevselliği

Medresede öğrenim gören öğrencilerin medreseyi tercih etmede Diyanet İşleri Başkanlığının işlevselliğine ilişkin bulgular frekans ve yüzde ile Tablo 23’te gösterilmiştir.

Tablo 23. Medreseyi Tercih Etmede Diyanet İşleri Başkanlığının İşlevselliği İlişkin Dağılım

	Erkekler		Kadınlar		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Evet	117	41,3	23	19,2	140	34,7
Hayır	166	58,7	97	80,8	263	65,3
Toplam	283	100,0	120	100,0	403	100,0

Medresede öğrenim gören öğrencilerin medreseyi tercih etmede Diyanet İşleri Başkanlığının işlevselliğine ilişkin durumlarına bakıldığında erkek % 41.3 (117)'si, kadın % 19.2 (23)'i ve toplamda % 34.7 (140) medrese öğrencisi bu kurumun işlevsel olduğunu düşünmektedir. Bu veriler medreselerin resmi din anlayışına muhalefet görevinin öğrenciler tarafından kanıksadığını göstermektedir. Bölge halkı dini meselerin çözümünde Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı müftü, vaiz, imam ve din görevlilerinden ziyade medrese kökenli din adamları başvurdukları bilinen bir gerçektir. Medresede okuyan müftüler bakış çok olumludur. Ama yıllar içerisinde medreseden mezun olan öğrencilerin diyanete bağlı kurumlarda çalışmaya başlamaları bu kuruma bakış açısını değiştirmiştir. Genel olarak öğrencilerin % 34.7 (140)'ının bu durumu gösteren bir orandır. Diyanet İşleri Başkanlığının işlevsel olduğunu düşünen kadınların oranı erkeklere oranla iki kat daha fazla olumsuz olduğu görülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığının kadınların gözünde olumsuz bir düşünceye sahip olduğu ve kadınların dini hassasiyetlerde erkeklerden daha hassas olduğu ile açıklanabilir.

3.7. Medreseyi Tercih Etmede Eğitim Kurumlarında Verilen Dini Eğitimin Yeterlilikleri

Medresede öğrenim gören öğrencilerin medreseyi tercih etmesinde eğitim kurumlarında dini eğitimi yeterli görüp görmediklerine ilişkin bulgular frekans ve yüzde ile Tablo 24'te gösterilmiştir.

Tablo 24. Medreseyi Tercih Etmede Eğitim Kurumlarında Verilen Dini Eğitimin Yeterliliklerine İlişkin Dağılım

	Erkekler		Kadınlar		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Evet	60	21,2	10	8,3	70	17,4
Hayır	223	78,8	110	91,7	333	82,6
Toplam	283	100,0	120	100,0	403	100,0

Medresede öğrenim gören öğrencilerin eğitim kurumlarında verilen dini eğitim yeterliliklerine ilişkin durumlarına bakıldığında erkek % 21.2 (60)'sı, kadın % 8.3 (10)'u ve toplamda % 17.4 (70)'i eğitim kurumlarında verilen eğitimi yeterli görmektedir. Bu veriler eğitim kurumlarında verilen dini eğitimin medresedeki öğrenciler tarafından yeterli görülmediğini göstermektedir. Cumhuriyet döneminden sonra resmi okullarda batılılaşmanın sonucu olarak eğitimde merkeziyetçi yapıya halk tepki göstermiş ve çocuklarını resmi okullara göndememiştir. Medrese geleneği içerisinde öğrenim gören ve yetişen medrese öğrencileri günümüzde medreseyi tercih etmede resmi eğitim kurumlarında verilen eğitimi yetersiz gördüklerinden dolayı medreseleri tercih etmektedirler. Kadınlarda bu oranın % 91.7 gibi çok yüksek olması resmi eğitim kurumlarında karma eğitimin yapılması ile açıklanabilmektedir.

4. Sonuçlar

Medresede ğrenim gören öğrenciler kendi istekleriyle gelmektedir. Yeni bir dilin öğretildiği medresede isteği dışında hiçbir öğrencinin medrese eğitimini sürdürmesi çok zor bir durumdur. Medrese ğrencileri medreseye İslami ilimleri öğrenmek ve kendini geliştirmek için gelmektedirler. Tarihi süreç içerisinde varlıklarını devam ettiren ve resmi bir kuruma bağlı olmamalarına rağmen bölgemizde dini, sosyal ve kültürel alanda etkinliği olan medreselere ğrencilerinin görüşlerine göre medreseyi tercih etmelerinde etkili olan faktörlerin başında İslami ilimleri öğrenmek gelmektedir. İslami ilimleri öğrenmek amacı medreselerin kuruluş amaçlarının başında yer almakta ve bu gelenek günümüze kadar devam ettiği görülmektedir. Medrese ğrencilerinin ailelerinde medrese geleneğinin olması bu öğrencilerin medresede okumalarında etkili bir faktör olmuştur. Medreseyi tavsiye edenlere bakıldığında aile ve akraba büyük bir çoğunluğu kapsamaktadır.

Medrese ğrencilerinin büyük çoğunluğu öğrenim eğitimin niteliği ve Seydası için tercih etmektedirler. Bu tercihlerinde daha önce farklı bir medresede ders görmeleri de etkilemektedir. Medreselerde okuyan öğrenciler dini otorite olan Diyanet İşleri Başkanlığının işlevselliğinin büyük oranda yetersiz gördüklerinden dolayı medreseyi tercih etmektedirler. Medreseye gelen öğrencilerin % 54.3' resmi eğitim sistemini yeterli görmemektedir. Uzun yıllar resmi eğitim sistemini tamamen kabul etmediği bir durumdan bu oranların çıkması anlamlıdır. Ama medrese ğrencilerinin büyük bir kısmı resmi eğitim kurumlarında verilen dini eğitimi yetersiz gördüklerinden dolayı medreseyi tercih etmektedirler. Medrese geleneğinde resmi din anlayışı ve resmi kurumların reddedildiği bir dönemden bugünkü oranların yakalanması anlamlı görülmektedir. Medreseye ğrenci gönderen aileler ülkemizde yaşanan demokratikleşme ve sosyal hayatta dine yapılan baskıların azalmasını fark ederek bu kurumlara bakışını değiştirmiştir. Özellikle tepki olarak belli bir dönem kız çocukları okullara gönderilmemiştir. Kız ğrencilerin imam hatip liselerine gönderilmeleri ailelerin bakış aışını değiştirdiği gibi baştrts yasağının kalkması medrese öğrencileri ve ailelerinin bakış aışını değiştirmiştir.

Bu araştırma sonucunda medresede öğrenim gören öğrencilerin büyük bir kısmı medreselere İslami ilimlerini öğrenmek amacıyla geldikleri görülmektedir. Medresede kadın öğrencilerden 25 yaş ve üstü % 5 (6)'sı öğrenim gördükleri görülmektedir. Yaptığı araştırmaya göre 25 yaş ve üstü erkek öğrenciler % 0.6 (1)'i görülmektedir. Bu durum kadınların önceki yıllarda medreselerde okuyamamasından ve ilim öğrenmede cinsiyet ve yaş ayrımı gzetilmemesinden kaynaklanmış olabilir. Medreseye gelen öğrencilerin yaş durumları incelendiğinde 10-15 yaş arasındaki % 22.8 anlamlı bir orandır. Osmanlı medreselerinde 15 yaşında medreseye gelen öğrencilerin şu anda 10 yaşında medreseye gelmeleri anlama ve kavramada zorluklara neden olabilir[15].

Medrese ğrenci ailelerinde medrese geleneğinin varlığına ilişkin dağılıma baktığımızda, Batman'da kadınların ailelerinde bu oran % 64.2 gibi bir oranla karşımıza çıkmaktadır. Bu oran anlamlı bir orandır. Bu oran toplumda dini hassasiyetlere sahip ailelerin kadınları okutma isteğinden kaynaklanmış olabilir. Kadınların uzun yıllar ilkokullara gönderilmediği bilinen bir gerçektir. Ama medresede öğrenim gören aileler bu durum karşısında kız çocuklarını medreselere göndererek çözmüştür. Medreselerin tüm öğrencilerine resmi okullarda kayıt şartı getirmeleri medreselere ilgiyi arttırmıştır. Sosyal olarak

kadınların medrese eğitiminin yanında resmi okullara devam edip işe girebilme potansiyeli taşımaları medreselere ilgiyi arttırmıştır. Bunun yanında medreselerde kadın öğrencilerin devam etmesi ile ilgili tarihte hiçbir bilgiye ulaşamamıştır. Kadınların medrese eğitimi alması yeni bir olgudur. Bu eğitim sonucunda kadın öğrenciler icazet almıştır. İslami ilimlerin sadece erkeklerin okuduğu bir alan olmaktan çıkması kadın modernizmi açısından önemlidir. Bu durum uzun yıllar sadece ev işlerini yapan kadın algısını değiştirmiştir.

Tarihsel olarak farklı dönemlerden geçmiş ve karşılaştığı engellemeler ile başatmış olan medreseler bugün modern eğitim sistemi içinde geçmişte "kaçak", şimdilerde ise giderek görünür bir şekilde varlıklarını sürdürmektedirler. Ayrıca halen hatırı sayılır sayıda öğrencinin de dikkatlerini çekmektedirler. Yasal olarak kabul edilmeseler de eğitim alanının birer aktörü olarak etkileri hissedilmektedir. Öğrencilerin medrese tercihlerine ilişkin bu araştırma medreselerin hala neden tercih edildiğini açıklamak için yeterli değildir. Bu nedenle geleneğin modern ile eğitim alanında gerçekleşen bu karşılaşmasını başta eğitim bilimciler olmak üzere sosyal bilimcilerin bütün boyutları ile araştırmalıdır.

Kaynakça

- [1] Akto, A. (2013). Osmanlıda Medrese-İktidar İlişkisi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi C:6 Sayı: 27 Yaz 2013 Ss. 40-49
- [2] Bala, S. (2012). Bir Eğitim Kurumu Olarak Şark Medreseleri (Mardin Yöresi Örneği). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Diyarbakır. Erişim Tarihi 21.04.2015,
- [3] Bruinessen, M.V. (2013) Ağa, Şeyh, Devlet. Çev: Banu Yalkut, İstanbul: İletişim Yayınları.
- [4] Büyüköztürk, Ş. Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi.
- [5] Civelek, Y. (2013). Klasik Bir Kurumun Modern Bir Dünyada var Olabilirliği (Günümüz Dünyasında Medreselerin YaşayabilmemesininYolu/Yöntemi). Muş Üniversitesi Medrese Geleneği Ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyumu, Cilt 1: Ss: 167-184. Muş Üniversitesi Yayınları
- [6] Dalkılıç, M. (2013). Medreselerin Ortaya Çıkmasına Zemin Hazırlayan Tarihsel Süreç. Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler, C. 1 Ss. 233-246, Muş: Muş Üniversitesi Yayınları.
- [7] Işık, M.K. (2005). Aşiretten Millet Olma Yapılanmasında Kürtler. İstanbul: Doz Yayınları.
- [8] Karadaş, C. (2013). Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler. Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler, C. 1 Ss. 543-555, Muş: Muş Üniversitesi Yayınları.
- [9] Karasar, N. (2011). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayınları
- [10] Öcal, M. (2013). Osmanlı Devletinin Son Döneminde Gerçekleştirilen Medrese İslahatları Üzerine Bir Değerlendirme. Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyumu, Cilt: 1 SS: 87-150 Muş Üniversitesi Yayınları
- [11] Özyayın, A. (2007). Nizamiye Medresesi. c. XXXIII, İstanbul: D.İ.A. Yayınları
- [12] Sarıkçıoğlu, M. (2013). İran Arşivlerine Göre Şeyh Ubeydullah İsyanı. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. C.3, Sayı:5.
- [13] Tekin, R. (2009). İdris-i Bitlisî ve İdrisiyye Medresesi Mevkufatı. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. Sayı: 40 SS.233-246
- [14] Yüksel, M. (2013). Medresetu'z-Zehrâ Projesini Bugünden Okumak: Bölge/Kürt Medreselerini Din Eğitimi Merkezli Olarak İslah ve Geliştirme İmkânı ve Bunun Toplumsal Barışa Katkısı. Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler, C. 2 189-214. Muş Üniversitesi Yayınları.
- [15] Zengin, Z. S. (2002). II. Meşrutiyet'te Medreseler ve Din Eğitimi. Ankara: Akçay Yayınları